

ББК 84(4УКР)+63.3(4УКР)
М 19

Малицька Костянтина

М 19 Чом, чом, земле моя / К. Малицька; упорядкув., прим. та наук. ред.
О. М. Івасюк, В. Є. Бузинської. – Чернівці : Букрек, 2015. – 520 с. : іл.
ISBN 978-966-399-670-7

Творчість Костянтини Малицької (1872–1947) мало відома сучасному читачеві. Пропоноване видання містить поезію, прозу, літературно-критичні статті, спогади й листи письменниці, що є своєрідним віддзеркаленням внутрішнього світу авторки. Відгуки про К. Малицьку допоможуть читачеві усвідомити особливості її художнього бачення світу.

Для широкого кола читачів-шанувальників української літературної думки.

ББК 84(4УКР)+63.3(4УКР)

ISBN 978-966-399-670-7

© Івасюк О. М., Бузинська В. Є., упорядкування,
примітки та наукова редакція, 2015
© Видавничий дім «Букрек», 2015

СЛОВО ДО ЧИТАЧА

Коли задумувалася книга прекрасної Костянтини Малицької, ще не було Майдану, зради, Небесної сотні, війни, крові та смерті... Це було до початку нової хвилі нечуваного героїзму українських жінок і чоловіків, які сьогодні, так саме як і 70, 100, 350 років тому, ціною власного життя виборюють незалежність України.

Коли, здавалося, не було жодних шансів сподіватися на краще, українці знову здивували себе та світ... Чому вчорашні студенти, лікарі, вчителі, підприємці, трактористи й агрономи, жінки та чоловіки, без коливань і сумнівів стали до бою з тим самим ворогом, що століттями загрожував Україні? Чому у протистоянні фактично один-на-один з однією з найпотужніших мілітарних машин світу вони не відступають, а вперто тримають кожний клаптик уже так рясно політої українською кров'ю землі? Звідки це небачене патріотичне піднесення, впевненість у собі, віра у перемогу, оптимізм і надія на життя після війни? Неймовірні історії життя та смерті варті найкращих авторів, варті того, щоб стати прикладом для цілих поколінь нових українців, що прийдуть за нами... Нові герої та героїні у старій як світ війні за незалежність України... Це саме до них багато років тому своїми пристрасними палкими віршами промовляла Костянтина Малицька:

*Гей, у бій ставаймо разом
Грудь при груді до ряду!
Кров, життя не жаль віддати
За народ, за Вітчину!
Гей, у «Січі», товариство!
Кличе сурма кошова!*

*Хай воскресне запорожців
Давня слава та грімка...*

Внутрішня сила пісні про життя

Костянтина Малицька належить до числа тих постатей, чиє громадське життя, творчість, особистий приклад слугували високій меті – «змінювати життя на краще». Дослідники літературної спадщини Костянтини Малицької, а їх число почало ставати дедалі більшим за часів проголошення незалежності Української Держави, відзначали найважливішу доміанту її поетичної, прозової та публіцистичної творчості – це любов до людини, що проростала у конкретних, присутніх справах, покликаних гуртувати людей не проти, а заради, заради утвердження загальнолюдських моральних цінностей.

Українське письменство початку ХХ століття виразно прямувало до оновлення стилістичних засобів, ідейного й естетичного наповнення різних варіантів позитивізму, розширення європейських контактів. Відбулася стабілізація романтичної ідеї про свободу і соціальну справедливість, однак літературна комунікація велася всупереч усвідомленому оптимізму міщанського світу.

Творчість Костянтини Малицької була частиною великого літературного руху, її поезія широко відомою завдяки патріотичному звучанню, проза – виховним аспектам, педагогічна публіцистика – доступності дидактики. Однак вона не дбала про те, щоб поезії були опубліковані окремою збіркою та ввійшли у літературну традицію, і це є дивовижним явищем, яке засвідчує постійну працю над власним удосконаленням, пошук нових форм самовираження багатой індивідуальності.

Народилася Костянтина Малицька 30 травня 1872 р. у селі Кропивник (нині Калуського району Івано-Франківської області) у культурній родині священика-просвітителя, до оселі якого приходили люди по навчання, дискусії, спільне читання. Очевидно, що вона була спадкоємицею інтелектуальних аристократів, для яких ідея, духовність, праця зі словом були найважливішими. Батьки були зацікавлені дати

доньці освіту як з огляду на родинну традицію (Антон Петрушевич був дідусем по маминій лінії), так і вважаючи, що професія народного учителя є перспективною. Після завершення семінарії у Львові Костянтина Малицька у 1892 р. розпочинає вчительську кар'єру, у 1903 р. через складнощі суспільних стосунків змушена переїхати на Буковину в с. Лужани.

Громадсько-культурна та просвітницька діяльність К. Малицької на Буковині набула нового звучання. У цей період вона познайомила з О. Кобилянською, товаришувала з Є. Ярошинською, успішно контактувала з цілим рядом релігійних, політичних і літературних діячів. Серед них був Ярослав Весоловський, редактор щоденної газети «Буковина», який заохочував і спрямовував її до творчого зростання. На Буковині вона написала свій відомий вірш «Чом, чом, чом, земле моя». Зосередженість у громадській роботі на розвиткові українського фемінізму («Жіноча громада», 1905) не позбавляла її участі у роботі просвітницьких організацій Буковини, які засновували читальні, видавали бібліотечки, організовували просвітницькі гуртки. У 1906 р. письменниця переїхала до Львова та працювала у школі для дівчат ім. Тараса Шевченка.

Костянтину Малицьку було заарештовано в окупованому російськими військами Львові вночі з 17 на 18 лютого 1915 р. та інкриміновано агітацію за самостійну Україну. Протримавши за ґратами до 28 травня 1915 р., її етапували до м. Пінчуга Єнісейської губернії, де вона перебувала до вересня 1920 р. Там письменниця вела широке листування, в її полі зору знаходилися долі виселених священиків, діячів культури, навчала місцевих дітей, а також була засновницею 16 українських шкіл, зокрема і відомого навчального закладу у Красноярьську. Після повернення працювала учителькою у Львові до 1937 р., а згодом до 1947 р. – у Львівській бібліотеці АН України, була укладачем бібліографії творів для дітей. Померла Костянтина Малицька 23 лютого 1947 р. у Львові, похована на Личаківському цвинтарі.

Письменниця вела активну редакторську діяльність у багатьох часописах – журналі «Дзвінок», у 20–30-х рр., «Новій хаті», «Жіночій долі», а також була ініціатором заснування жіночих організацій «Союз українок», «Жіноча служба України».

Індивідуальний стиль К. Малицької виходить із української літературної традиції – поєднання романтизму з раннім неокласицизмом, і в культурі побудови текстів письменниця опирається

на традиції Ю. Федьковича, І. Франка, В. Стефаника, Г. Хоткевича, С. Яричевського, прикметною ознакою яких є активне запровадження місцевого мовлення, проте не як атрибут екзотичного спрямування, а органічний спосіб виявлення самоідентичності.

Вона передбачала рух поезії та мала надзвичайне почуття ритму і звуку, використовувала традиції українського народного мелосу. У власне самій поезії Костянтину Малицьку приваблювали музичні форми – пісні, гімни, марші, які успішно були покладені композиторами на музику. Вона сповільнює ритм, перериває себе, затамувавши подих, акцентуючи на обраних словах, образах зі світової історії, використовує поетизми, намагаючись чіткіше окреслити патріотичну чи виховну ідею. Як письменниця з європейською освітою, вона була здатна медитувати на універсальних почуттях матері і дитини, природі, ув'язненні, смерті і безсмерті. Через творчість вона відкрила впевненість у собі, у своїх переконаннях. Вона була будителькою народної свідомості, як і багато письменників її покоління. У тематиці поезії немає лише соціальної спрямованості, якогось обмежувального кола. Як сильна творча особистість, вона не піддавалася маргіналізації та ізоляції навіть на засланні у Сибіру.

К. Малицька була відкритою і дієвою для суспільства, однак ми не маємо тогочасних фахових оцінок її літературної творчості, крім декількох ювілейних статей. Релігійна, м'яка, навіть сентиментальна – українське покоління 20–30-х рр. на Західній Україні розуміло її надзвичайність та універсальність, а той міф замкнутості, самотності письменниці йде від традиційного уявлення долі творчої жінки.

Перфектне володіння кількома мовами, глибоке знання класичної та сучасної філософії й літератури, врешті майстерне володіння секретами дидактики дозволяло Костянтині Малицькій почуватися органічно як у царині публіцистики, так і в рамках художнього, епістолярного та наукового стилів і в кожному з них демонструвати добірний смак, вишукану інтелектуальну інтелігентність.

Поєднання невсипущої вчительської праці й літературної діяльності не привело К. Малицьку до дидактизму у прозі, вона впевнено веде читача в неповторний дитячий світ, яким щиро та відчайдушно піклується. Збірки «Мами», «Малі герої», «Пісні», «З трагедій діточих душ», окремі новели у часописах мають виразну соціальну спрямованість, дія розгортається навколо особистості та вчинку, який визначається як геройський. Типова дефініція у творах К. Малицької – чуттєва

трагедія від нерозуміння дорослими світу дітей, розбіжність поглядів, різні світи дорослих і дітей.

Мова творів Костянтини Малицької заслуговує на особливу увагу з огляду на те, що вона слугує яскравим свідченням індивідуального світобачення і світосприймання самої письменниці. Уважний погляд на мовні особливості її творів дозволяє розкрити специфіку мислення і переживання автора. Крім того, маємо унікальну можливість простежити за тим, якими ознаками характеризувалася українська мова у період, означений рамками кінця XIX – початку XX століття. Суть цих характеристик, безперечно, виходить за межі виключно лінгвістичних дефініцій та розкриває перед читачем багату палітру естетичних, культурних, психологічних, інтелектуальних, чуттєвих і цілого ряду інших маркерів духовного світу інтелігенції того часу.

Продуктивність регіоналізмів у художньому тексті зумовлює висвітлення низки обставин, головною з яких є прагнення органічно відобразити епоху та її культурне середовище. Саме мовна складова відзначається майстерним володінням цим стилістичним прийомом. Так, наприклад, у нарисі «З побуту у Милованню» письменниця активно вживає лексику регіонального забарвлення (*ровена, упімнутися, заряд, коритар, числити, спіжарня, лучитися, рабунок, урухомлений, підпираний, офіцина, обірник, розривка, вікт, ферії, офірувати*). Чимало таких лексем спостерігаємо і в оповіданнях та публіцистичних статтях. Очевидно, що нинішнє сприйняття цих одиниць як регіональних у такий спосіб не сприймалося ні самою Костянтиною Малицькою, ні її сучасниками, а тільки винятково як відбиток практики тогочасного західноукраїнського мовлення, багатого на польські та германські запозичення, а також на збережені релікти застарілих слів, нерідко граматично та фонетично адаптованих до сучасної української мови (*хіснвання, толкувати, єствовання, резигнація, злуда, повиди, додатний*). Проте в окремих художніх текстах, зокрема в оповіданні «Відгуки життя», письменниця вдається до використання діалектизмів зі стилістичною метою – надати мові персонажів (Николі Мельнику, Дьордію) індивідуального забарвлення, увиразнити їх віковий, освітній та культурний статус: «*Кланяю до тебе братчик Николаю і поздоровляю тебе шобис здоров був. Я є здоров Богу дякувати і цього здоров'я і тобі зичу... але з весни я слабував три рази – раз зуби ня боліли а раз на голову а раз у грудях ня було іміло шом не міг дихати*». При цьому письменниця залучає додатковий мовний ресурс, вона не

тільки філігранно добирає лексичний матеріал, синтаксичні та граматичні форми, але й доповнює орфографічним поданням тексту. Так, наприклад, лист від малого Николи письменниці подає у вигляді своєрідного скану, зумисне позбавленого авторського редагування, чим посилюється враження природності, автентичності описуваних подій. Автор дає можливість зануритись у мовну стихію дитини, не вдаючись до жодних обробок, виправлень чи імітацій. Наївність суджень і висловлювань, бідний словник, орфографічна безпорадність дозволяють збагнути безвихідь, у якій перебуває малий герой оповідання, проїнятися співчуттям до його трагічної долі.

Усі поетичні твори, які ввійшли до книги, були надруковані в різних часописах та відібрані нами для ілюстрації настроїв і переконань письменниці та як невід'ємна частина українського літературного процесу. Її спогади чи оповідання, листи чи педагогічні роздуми читаються легко, невимушено, мабуть, ще й тому, що письменниця, як вправний дидактик, уміло komponує у своєму викладі періоди різного комунікативного спрямування: спершу йде опис, далі – розповідь, а вже згодом – роздумування. Таке канонічне апелювання до читача дає можливість йому, не перевантажуючи уваги одноманітністю, з цікавістю стежити за розгортанням оповіді автора. Досить часто письменниця використовує конструкції експресивного синтаксису (*«Як скоро минають літа!»*, *«Чи не краще було б замість виводити дитвору так зрана з традиційного тепла родинного... в душну атмосферу бліхтру і облуди... устроювати її серед літа часті а громадні мандрівки на село, в обійми природи, на сонце»*), завдяки риторичним конструкціям посилюється експресивний фон розповіді, стримана, лаконічна форма жанру педагогічної публіцистики набуває певної інтимізації, створюючи можливість читачеві вступати в емоційний діалог з автором, спонукає до інтелектуальної співпраці з ним.

І якщо літературна творчість письменниці, нехай і спорадично, все ж була об'єктом наукових зацікавлень, чимала ділянка її інтелектуальної спадщини досі перебуває поза увагою дослідників. Ідеться про важливі надбання педагогічної думки, що знайшли своє відображення на сторінках публіцистичних творів К. Малицької.

К. Малицька – сама вчитель і за професією, і за покликанням, добре розуміє проблеми учительства, його потреби. Вона справедливо наголошує на необхідності дієвого сприяння утвердженню статусу вчителя, професійні вміння, ентузіазм і талант якого дуже часто не-

хтують і використовують лише за певних потреб. К. Малицька заперечує проти того, щоб учитель залишався сам на сам зі своєю долею, гостро критикуючи тих, хто вміє «вихісновувати за добрих часів його здібності і охоту до праці». На думку К. Малицької, суспільство зобов'язане створювати спеціальні інституції, які б сприяли підтримці (як фінансовій, так інтелектуальній) учительства, це могли б бути так звані «запомогові фонди» на зразок того, що був заснований у Львові «Руським товариством педагогічним» у 90-х роках ХХ століття.

У працях К. Малицької чимало уваги приділено різноманітним аспектам дидактичної науки, зокрема питанням психології, об'єктивним обставинам формування особистості підлітка. Так, у праці «Сум сучасної хвилі і його відгомін в діточому світі» автор розглядає природу явища юнацького песимізму, який становить собою субстанцію, здатну витворювати порожнину, «жертви серця», «в'ялими духи людські» і «точити суспільність» [Малицька]. Зіставляючи різноманітні точки зору європейських науковців щодо джерел слабості загального стану душі, К. Малицька виділяє такі: надмірне зростання індивідуалізму, фізичне зvierодніння сучасної людини, виснаження нервової системи – свого роду «психоз», суперечності в суспільних відносинах, боротьба за існування. Проте найважливішим серед цього постає не сама цивілізація, а лише невміння користуватися її плодами.

Важливим чинником у виховному процесі К. Малицька вбачає читання, і саме те, з якого починає формуватися особистість як «необхідне мірило душі». Чимале занепокоєння викликає у дослідниці той факт, що більшість читає «усе всуміш, без розбору». К. Малицька вважає читання літератури не простою розвагою, а й перспективною психологічною і виховною. Увага вчителя до рекомендованої літератури мусить бути пильною найперше тому, що молода людина безпеляційно довіряє друкованому слову, вважаючи будь-яку книжку за найвищий авторитет. У зв'язку з цим К. Малицька застерігає від необережного поширення поміж дітьми текстів скандальної хроніки або політичного характеру.

Чимало уваги приділено у працях К. Малицької просвіті народних мас. На думку К. Малицької, це питання національно існування. Вона активно наполягає на потребі створення спеціальних інституцій – «людових» університетів. Важливою умовою діяльності цих закладів є зосередження уваги на змісті викладів: до природничої, медичної, історичної, правничої та мистецької тематики (як це практикується

КОСТЯНТИНА МАЛИЦЬКА

в європейських закладах) вона пропонує додати ще господарські й суспільні.

Основні положення дидактичної спадщини К. Малицької сьогодні також залишаються актуальними і такими, що потребують серйозного вивчення та запровадження у практику дидактичної науки.

Твори письменниці написані в контексті суспільних змін першої половини ХХ століття, вона ставить у залежність свою працю, врешті і своє життя в історичний контекст розвитку української спільноти: воєн, виховання покоління, яке невтомно виборювало б державність, утворення для потреби спільноти значної кількості громадських організацій, що опікувались утворенням і функціонуванням дитячих садочків, шкіл, вакаційних осель, організацію широкого поля просвітницької діяльності – від видання популярної бібліотеки, пересувних хат-читалень до солідних науково-популярних видань, феміністичних часописів, підручників для шкіл. К. Малицька завжди упорядковувала організацію громадського життя навколо себе, виступала з палкими промовама, закликами, вступала в дискусії, коли йшлося про питання суспільного життя, проблеми народу, виховання у національному дусі, питання публічної моралі, розвитку і функціонування форм суспільного життя. Вона – велика гартівниця людей навколо своїх ідей.

Твори Костянтини Малицької були різноаспектно та інтердисциплінарно досліджені багатьма науковцями, однак досі вони не були зібрані в окремому виданні. Пропонована книга вперше відкриває для читачів поезію, прозу, педагогічні праці, спогади та вибрані листи письменниці.

Ми щиро вдячні за допомогу всім, з ким співпрацювали у процесі підготовки цієї книги, за фахову допомогу Володимиру Антофійчуку, професору, завідувачеві кафедри української літератури Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, Діані Пельц, директору Центрального державного історичного архіву, м. Львів, Мирославі Дядюк, Костянтину Курилишину зі Львівської національної наукової бібліотеки імені В. Стефаніка, а також нашим родинам, які всіляко сприяли у нашій праці над цією книгою.

*Оксана ІВАСЮК,
Валентина БУЗИНСЬКА*

ПОЕЗІЯ

